

HİTİT METİNLERİNDE KENDİNİ-AKLAMA MOTİFİ *

Ş. Recai TEKOĞLU **

*Sayın hocalarım,
sayın misafirler
ve sevgili öğrenciler.*

Konuşmamın konusunu, Hitit metinlerinde «kendini-aklama» motifi oluşturmaktadır. «Kendini-aklama» motifi yalnızca adli bir davada değil, krala veya tanrılara yönelmiş bir savunma söylevinde de görülmektedir. Bu nedenle dinî, hukukî ve politik sahalarda genelleme yapılabilecek bir özellik gösterdiği için önem taşımaktadır.

Konuşmam, Hitit düşünce sisteminde önemli bir yeri olan insan ve tanrı, efendi ve hizmetkârı, v.b. arasındaki ilişkilere, kendini-aklama kapsamı içersinde açıklık getirmeyi ve hukukî bir kavrayışı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

«Kendini-aklama (self-justification)» terimi, hukukta, bir eylemin makul mazereti (a reasonable excuse) veya bir eylemin kafi derecedeki yasal nedeni (lawfully sufficient reason) olarak tanımlanmaktadır. Pratik olarak, bir eylemin doğruluğunu gösterme veya kanıtlama (justification) ile onun mazeretini, gerekçesini veya nedenini gösterme veya sunma (excuse) eş anlamlıdır (Hirshberg 1962 : 266). Yanlış olarak yapıldığı veya söylendiği kabul edilen bir eylemden duyulan pişmanlık, veya dinî, politik bir düşüncenin savunulması (apology) da, kendini-aklama terimiyle eş anlamlıdır (Catley 1957 : 118) ve ithama yönelik bir davada bun-

* «Eskiçağ'da Hukuk» konulu Alkım Konferansları III çerçevesinde 17 Nisan 1990 günü yapılan konuşmanın metnidir.

** İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Hititoloji Anabilim Dah.

lar savunmanın (defense) birer unsuru olarak kabul edilmektedir (Padfield 1985 : 240).

Hitit metinlerinde kendini-aklama motifinin, «her hangi bir suç işlemediğini söyleyerek aklanma», «suçu işlediğini, ama bunun belli nedenlerden ötürü kaçınılmaz olduğunu söyleyerek aklanma», «yasanın aklanmayı ön gördüğü durumlar», «suç işlediğini itiraf edip, efendinin veya kralın veya tanrının merhametine sığınarak aklanma» gibi görünüşleri bulunmaktadır.

Terimin Hititçe karşılığıyla ilgili tartışmalara geçmeden önce, Hitit metinlerinde aklanmayı gerektiren veya aklanmayı amaçlayan somut durumlara bakalım. Bunun en belirgin örneklerinden bir tanesi III. Hattuşili'nin otobiyografisidir (CTH 81). Bu metinde Hattuşili, yeğeni III. Murşili'yi (prenslük adı Urhi-Teşup) bertaraf ederek tahtı ele geçirmek durumunda kalışını ve çocukluğundan itibaren büyük desteğini gördüğü Tanrıça İştar'ın yardımıyla kazandığı başarıları ve karşılaştığı durumları anlatmaktadır.

Metnin girişinde Hattuşili, soyunu belirterek, tahta geçinceye kadarki olayları kronolojik bir düzen içerisinde anlatmakta ve Hatti ülkesinin içinde bulunduğu şartları ortaya koymaktadır. Kendisi, babası II. Murşili'nin ölümünden sonra tahta geçen ağabeyi Muwatalli'ye Mısır ile yapılan savaşta yardım etmiş, bu arada Hitit ülkesinde baş gösteren sorunları çözmüş ve çıkan isyanları bastırmış, kardeşi Muwatalli'nin ölümünden sonra ise, tahta yeğeni Urhi-teşup'u geçirerek Yukarı Memlekete çekilmişti. Metnin devamında Hattuşili olayları şöyle anlatır :

«Urhi-Teşup da tanrıcanın bana olan iyiliğini görünce beni kıskandı ve benim hakkımda kötü isteklerde bulundu. Benim bütün uyruklarımı benden alıp götürdü; Şamuha'yı da benden aldı. Benim yeniden iskan ettirdiğim kentlerin hepsini de benden aldı ve beni güçten düşürdü. Hakkıssa'yı ise, bir tanrının emrine göre, benden almadı. Ben Nerik'in Fırtına Tanrısının rahibi olduğum için onu benden almadı. Ben daima kardeşimden yana davrandım, bencillik etmedim. Yedi yıl boyun eğdim. Fakat Urhi-Teşup bir tanrının önderliğinde ve bir adamın iddialarına dayanarak, beni yok etmeye çalıştı. Ve be-

nim elimden Hakpiş ve Nerik kentlerini de aldı. Artık dayanamadım ve ona isyan ettim. Fakat ona isyan ederken (dinî açıdan) pis (bir şey) yapıp, ona arabada ya da evde saldırmadım. Ona (sadece) şöyle düşmanca haber ilettim : «Bana karşı kavgayı sen başlattın. Ve sen büyük kralsın, senin bana bıraktığın tek kalede, yalnız ben kralım. Haydi! Bizim hakkımızda Şamuha kenti İstar'ı ve Nerik kentinin Fırtına Tanrısı karar versin.» Ben Urhi-Teşup'a böyle yazdığımda, eğer birisi deseydi ki, «Sen onu krallık mevkiine çıkarttın da, şimdi neden ona isyan ettiğini yazıyorsun?» (O zaman ben de şöyle cevap verirdim :) «Benimle kavgayı başlatmasaydı ! (O iyi davransaydı, tanrılar) bir küçük kralın bir büyük kralı yenmesine izin verirler miydi?...» (Dinçol 1982 : 46)

Metnin devamında özetle, Urhi-Teşup ve Şipaziti'nin bertaraf edilişi anlatılmaktadır.

III. Hattuşili'nin otobiyografisi üzerinde çalışma yapmış bir çok bilim adamı, yukarıda çevirisini sunduğumuz ifadelerden de hareket ederek, Hattuşili'nin, otobiyografisinde eylemlerini savunmaya çalıştığını belirtmiş ve konunun özüne «kendini-aklama» teriminin yakın olduğunu kabul etmişlerdir (Sturtevant-Bechtel 1935 : 42-99; Wolf 1967 : 1-226; Ünal 1974 : 29-175; Otten 1981 : 1-42).

Politik anlamda aklanmayı gerektirecek bir başka husus da, devletler arası yapılan antlaşmaların şartlarına uymama veya düşman devletlerin müttefik devletleri kendi saflarına çekmelerine karşılık verilmesi durumlarında görülmektedir. Hitit kralı Şuppililiuma ile Kizzuwatna kralı Şunaşşura arasında yapılan bir antlaşma metninde (CTH 41) böyle bir durum tanımlanmaktadır.

Hitit kralı, kendisine bağlı olan İşuwa'lıların düşman Mittani kralına katılmaları üzerine, Hatti ülkesi ile Mittani ülkesi arasında önemli bir tampon bölge olan Kizzuwatna ülkesini tekrar Hititlerin yanına çekmiş, bunu yaparken de kullandığı propaganda yöntemini şöyle açıklamıştı :

«İşuwa halkı majestenin huzurundan kaçtı ve Hurri ülkesine sığındı. Ben, Majeste, Hurlara şöyle yazdım : «Be-

nim uyruklarımı bana geri verin!» Hurlar ise majesteye şöyle cevap verdiler : «Hayır! Bu kentler evvelce Hurri ülkesine gelmiş ve orada yerleşmişlerdi. Daha sonraları Hatti ülkesine kaçak olarak döndükleri doğrudur; fakat şimdi, sığırlar nihayet ağıllarını seçtiler ve kesin olarak benim ülkeme geldiler.» Hurlar böylece benim uyruklarımı bana teslim etmediler... Ve ben, Majeste, Hurlara şöyle yazdım : «Eğer bir ülke sizden ayrılıyorsa ve Hatti ülkesine gelseydi, bu durum ne olacaktı?» Hurlar da bana şöyle cevap verdiler : «Kesinlikle aynı şey (olacaktı)!» Şimdi de Kizzuwatna halkı Hitit sığıridir ve onlar da kendi ağıllarını seçtiler, Hurri ülkesini terkedip, Majesteye geldiler...» (Gurney 1972 : 78-79)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi Şuppiliuma, Kizzuwatna'nın Hitit saffına geçmesi sonucu ortaya çıkan sorunu, önceki bir olayla örnekleme ve bu tavrına Hurların kendisine verdiği cevabın yol açtığını belirterek, eylemlerini uluslararası yargı platformunda aklamaya çalışmaktadır.

Kendini-aklama motifinin somut olarak karşımıza çıktığı bir başka durumda, Hitit Yasalarında (CTH 291) tanımlanmaktadır. Yasaların 37. ve 38. paragraflarında aklanabilir adam öldürme olaylarından söz edilmektedir. Bilindiği gibi, doğruluğu ispat edilebilir ve aklanabilir adam öldürmenin günümüzdeki en yaygın örnekleri, nefsi müdafaa amacıyla, veya bir suçlunun kaçmasına engel olma veya onu tutuklama teşebbüsü sırasında, bir kamu görevlisi tarafından işlenen cinayetlerdir. Örnekeyeceğimiz yasa maddesinde, suçsuzluğun ispatına hak kazanan taraf, olayın getirdiği yasal olmayan davranışı ortadan kaldırmaya veya engel olmaya çalışan kimselerdir. 37. paragraf şöyledir :

- (29) Eğer bir adam bir kadını kaçırırsa ve sonradan onları yardımcı (kuvvet) takip ederse,
 (30) (o zaman) iki veya üç adam ölürse, tazminat yoktur. (Kaçırana) «Sen kurt oldun» (denir) (Friedrich 1971 : 27).

Burada bir kadın kaçırma olayından söz edilmektedir. Bu olaydan sonra kaçırılana yardımcı olmak amacıyla «yardımcı, yar-

dım muhafızı (şardija)» kaçırانları izlemekte ve bir çatışmaya neden olmaktadır. Çatışmanın kadını kaçırانlarla yardımcıları arasında çıktığı ve sonucunda iki veya üç kişinin öldüğü anlaşılmaktadır. Öldürülenler için «tazminat yoktur» ve kaçırان için «sen kurt oldun» şeklinde bir açıklama yapılması, bu kişilerin, kaçırانın arkadaşları olduğu sonucunu doğurmakta ve bunlar, toplumda düzensizlik meydana getirmelerinden dolayı, adli bütün haklarını yitirmektedirler (Imparati 1964 : 221; Haase 1965 : 252-3; Friedrich 1971 : 76; von Schuler 1983 : 103). Burada aklanmanın gerekçesi, kaçırma olayının doğurduğu yasal olmayan ve suça yönelik davranışlardır.

Kendini-aklama motifi Hitit Mahkeme Zabıtlarında da somut bir durum olarak karşımıza çıkmakta ve burada savunmanın bir unsuru olarak anlaşılmaktadır.

Onbaşı Ukkura ve oğluna karşı açılan davanın (CTH 293) konusu, kendilerine devlet malı emanet edilen bu iki memurun, bunları gereksinme sahiplerine verirken, gerekli işlemleri yapmalarını ve böylece malların bir bölümünü zimmetlerine geçirmiş görünmelerinden kaynaklanmaktadır.

Metinde aklanmaya yönelik savunma motifini anlayabilmek için Ukkura'nın verdiği ifadeye bakmak yeterlidir. Ukkura şöyle ifade vermektedir :

«... Ben kralın hangi gereçlerini aldım, asla kralın gereçlerini kötüye kullanmadım, hiç birini kendim için almadım. Kraliçe bana ne teslim etti ise, ben onlardan hiç birini hacamadım. Aldığım atlar ve katırlar için gerekli bilgiler bana verilmişti. Beni sonradan Babil'e yolladılar. Ve ben Babil'e gittim. Ben Babil'den dönünceye kadar birileri arkamdan savurganlık etmiş olmasın? Ve benim kötü talihim bu husustan dolayı başladı. Ben Babil'den dönünce, beni ve bir *parauwanda* adamını götürdüler ve arkasından bu savurganlık hususu da geldi. Bunda benim ihmalem olabilir, fakat kötü bir niyetim yoktur! Ben kralın sözlerini kötüye kullanıp, şunu demedim ki, nasıl olsa kral onu kaybetmiştir, öyleyse onu ben alayım! Ben böyle bir şey yapmam! Bu ne demek? Ben evvelce yemin

etmişim, sonradan kendime bir şey alır mıyım? Bu meselede benim sorumluluğum var ve ben sonradan kendime bir şey almadım. Sarayın üç katırını arabaya ben koştum ve onlar öldü. İki katırı önceden yerine koymuştum; bir katırı ise daha yerine koymadım!» (Werner 1967 : 4-5; Dinçol 1982 : 75-76)

Burada, tanrı yemini altında ifadesi alınan Ukkura'nın, savunmasını iki aşamalı olarak düzenlediği anlaşılmaktadır. Ukkura öncelikle, gereçleri kendi zimmetine geçirmediğini söyleyerek suçsuz olduğunu öne sürmektedir. Daha sonra ise, savurganlığın kendisi Babil'de iken doğabileceğini ve buna kendisinin kötü niyetli olmayan ihmalinin yol açtığını belirterek, kendisine verilebilecek bir ceza için mahkemenin affına sığınmaktadır. İkinci aşamada yaptığı savunma ise, itirafla birlikte, meydana gelen olayların gerekçelerini açıklamaya yöneliktir.

Buraya kadar açıkladığımız «kendini-aklama» motifinin somut olarak görüldüğü örneklerin yanı sıra, bir de terimin Hititçe karşılığı olarak gösterilen *arkuwar* ve *arkuwai*- kelimeleriyle ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmaların özünü, kelimelerin hukukî ve dinî kullanımlarının birbirlerini karşılayıp karşılamadığı sorusu oluşturmaktadır.

arkuwar ve *arkuwai*- kelimelerinin «kendini-aklama» anlamına geldiğini ilk olarak E. Laroche öne sürmüştür (1964/5:3-29). Terimlerin dinî olmayan kullanımlarından, özellikle hukukî kullanımlarından, yola çıkarak *arkuwar*'ı ahlakî bir duruş, «bir suçlamaya karşı savunma (défense contre une accusation)», bir hatanın özürü (excuse d'une faute)» ve aklayıcı savunma (plaidoyer justificatif)» söylevi olarak tanımlamıştır (Laroche 1964/5: 15). Ayrıca *arkuwai*- fiilinin ilk anlamının hukukî bir alandan başka bir yerde aranmaması gerektiğini vurgulayarak, en çok kullanılan ifadelerden bir tanesi olan *-za arkuwar ija*-nın «kendisi için savunma yapmak (fair pour soi une défense)» anlamına geldiğini ve Fransızca'da «s'excuser» örneğinde olduğu gibi, bir ekle kullanıldığını öne sürmüştür (Laroche 1964/5:19).

Laroche'un vurguladığı hukukî zemini daha iyi anlayabilmek için, Hitit kralı II. Mursili'nin Suriye Seferlerini anlatan bir met-

ne (CTH 63) bakabiliriz. Metin iki yargılama olayını birleştirmektedir. Burada II. Muşili, müttefiki Amurru ülkesi kralı Duppi-Teşup'un yakarısını cevaplamaktadır. Çünkü Duppi-Teşup'un babası Aziru'nun Hititlerle yaptığı antlaşmayı Tuthalya ve Halpati çiğneyerek ellerindeki kenti almıştı. Muşili, Duppi-Teşup'un lehine karar verir, yalnız karar metninin, Hitit ve Kargamış krallarının huzurunda tarafların bir yüzleştirmesi yapıldıktan sonra mühürleneceği ve geçerli kılınacağı belirtilmiştir. A metni Ay. IV 9-13. satırlar arasında şöyle denmektedir :

- 9) ... nu-aş DUTUŠI A-NA DIHLA
  - 10) punušmi nu-za kuiš kuit arkuwar
  - 11) DÜ-zi nu-at DUTUŠI ištamašmi
  - 12) nu kē DUPPU ŠA DIHLA appija
  - 13) šijanzi (Hrozný 1919 : 152)
- Tercümesi :

- 9) ... (Ben) Majeste, onları dava için
- 10) sorguya çekeceğim ve her birinin yapacağı arkuwar'ı
- 11) ben, Majeste, dinleyeceğim.
- 12) Davaların bu tabletini bu şekilde
- 13) mühürleyecekler.

Burada tarafların anlaşmazlık içinde buldukları bir durumla karşı karşıyayız. Kralın taraflardan yapmalarını istediği arkuwar, bütünüyle hukukî bir durumu göstermekte ve bir savunma (défense), bir aklanma (justification) ve bir mazeret gösterme (plaidoirie) olarak anlaşılmaktadır (Laroche 1964/5:14).

arkuwar ve arkuwai- terimlerinin elde edilen hukukî analizinin suçluluk duygusunun sıkça işlendiği dua metinlerine uygulanıp uygulanamayacağını araştıran Laroche, köle ile efendisi arasındaki ilişkinin insanla tanrı arasındaki ilişkiye benzerliği üzerinde durmuş ve bunu şöyle ifade etmiştir : «Krallar, tanrıların huzurunda efendilerinin önündeki uşaklar gibidirler. Eğer bir hata işlemişlerse, tanrılardan bir lutuf istemek için değil, özürlerle affedilmek için çağırıda bulunurlar. Hititli, tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi hoş ve duygusal ifadelerle değil, hukuk ve yargı ifadeleriyle belirtir. Günahkar, tanrısız mahkemede kendini savunan kimsedir ve arkuwar da suçlu kralın tanrılara sunduğu savunma

metnidir. Sadece günahını itiraf ederek değil, kendini temize çıkarmaya çabalayarak da tanrılardan isteğini yerine getirmelerini diler» (Laroche 1964/5:17).

Laroche'un bu yorumuna karşılık olarak Friedrich ve Kammenhuber, terimlerin hukukî analizinin a priori olarak tanrı ve insan arasındaki ilişkiler için söz konusu edilemeyeceğini öne sürmüş ve terimlerin hukukî analizinin ancak insanlar arası ilişkilerde daha nadir olarak bu sonucu doğurduğunu ve bu nedenle terimlerin dinî anlamının «dua, rica; dua etmek, rica etmek» şeklinde korunduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, II. Mursili'nin Veba Dualarında olduğu gibi, salgının sona ermesi için akla gelebilecek bütün nedenleri tanrılara söylemenin bir dava veya savunma unsuru oluşturmadığını, bunun Tevrat'tan başlayarak Hristiyanlık, Müslümanlık ve diğer dinlerde de görülen ve dindar kimselerin dualarında ortaya çıkan bir özellik olduğunu vurgulamışlardır (Friedrich-Kammenhuber 1979:309-313).

Burada aktardığımız bu iki temel görüş çerçevesinde soruna baktığımızda, *arkuwar* ve *arkuwai* kelimelerinin dinî kullanımının içeriğini, efendi ve hizmetkarı arasındaki ilişkinin tanrı ve insan arasındaki ilişkiye benzer olup olmadığı sorusu oluşturmaktadır. Öne sürülen her iki görüşün, terimlerin dinî kullanımına bu görüş açısından çokça katkıda bulunmayacakları bellidir. Bu durumda yapılacak iş, terimlerin dinî kullanımını açığa çıkaracak bir hareket noktası tespit etmektir. Bu amaçla öne sürülen bir kaç örnek terimlerin hem dua ve rica, hem de aklama ve neden gösterme anlamlarını korumaktadır. II. Mursili'nin Veba Dualarının (CTH 378) 2. Versiyonunun 10. paragrafında yer alan aşağıdaki ifadeler, terimlerin hangi şartlarda ortaya çıktığını anlamamıza ve saptamalar yapmamıza yardım ediyor :

«Sana anımsatmak zorunda kaldığım şey şudur, ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı : Kuş yuvasına sığınır ve yuva onun hayatını korur. Eğer her hangi bir şey bir hizmetkarın vicdanına yük olursa, o efendisine *arkuwar* yapar. Efendisi ona kulak verir ve ona merhamet eder. Ona her ne yük olmuşsa, efendisi o şeyi onun için doğru yola koyar. Eğer bir hizmetkar bir suçta uğrarsa, fakat efendisine suçunu itiraf ederse, efendisi onun itiraf ettiği şeyle baş

edebilir. Hizmetkar efendisine suçunu itiraf ettiği için, efendisinin ruhu barış doludur ve efendisi bu hizmetkarını cezalandırmayacaktır» (Götze 1969 : 395).

Şimdi çevirisini sunduğumuz pasaja daha dikkatle bakıldığında iki suç unsurunun ima edildiği anlaşılmaktadır. Birincisinin kesin olarak işlenmiş bir suç olduğunu söyleyemeyiz. Burada sadece :

§ X 4., naşma mǎn ANA İRTI kuedanikki kuitki nakkijahhan nu-za ANA EN-ŞU arkuwar ijazzi (: eğer bir hizmetkara her hangi bir şey yük olursa, yani her hangi bir şey onu vicdanen rahatsız ediyorsa, o efendisine *arkuwar* yapar) ifadesi yer almaktadır (Götze 1930 : 216). Bu «her hangi bir şeyin» ne olduğunu öğrenmemize ve efendiyle hizmetkarı arasındaki ilişkinin tanrı ve insan arasındaki ilişkiye analog olduğunu saptamamıza bir başka metin yardım edebilir.

Kral Muwattalli'nin Fırtına Tanrısı Pihassaşış'e duasında (CTH 381) şöyle bir ifade yer almaktadır : Ö.Y. I 2-4

mǎn ÜKU-i memiaş kuiški nakkijaşzi nu-za ANA DINGİRMEŞ arkuwar DÜ-zi (: eğer her hangi bir söz bir insana yük olursa, yani onun için can sıkıcı bir durum doğurursa, tanrılara *arkuwar* yapar) (Lebrun 1980 : 272).

Bu ifadede dikkatimizi çeken şey, tedirginliğe veya can sıkıntısına, bir sözü yolaçmasıdır. Bu durumda kölenin veya insanın zan altında olduğu ve bu «her hangi bir söz» ifadesi ile de bir ithamın kastedildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu çıkarsamamızı pasajımızda yer alan «her hangi bir şey» ifadesi için de kullanabiliriz.

İkinci suç unsurunun bizzat işlenmiş olduğu bellidir. Suç işlenmiş olan kimseden yapılması beklenen şey, efendisine suçunu bütünüyle açıklaması ve itiraf etmesidir. Bu pasajda suçun nedenlerini, kasıt olup olmadığını açıklama, hafifletici sebepler olarak kabul edilmektedir.

Bu durumda *arkuwar* teriminin buradaki kullanılışı, «bir itham karşısında kendini aklama» veya «bir ithama karşı suçsuz olduğunu belirtme» olarak tanımlanabilir. Bu saptamamızın *ar-*

kuwar ve *arkuwait*- terimlerinin her bir kullanımına örnek bir genelleme oluşturduğunu söyleyemeyiz. Ancak, terimlerin dua metinlerinde aklanmaya, suçsuzluğun ispatına veya suçun nedenlerini, gerekçelerini göstermeye yönelik olduğu bellidir.

Böylece II. Murşili, pasajımızda yer alan birinci suç unsuruyla, Hitit veraset sistemine göre üzerine çöken babasının günahlarını ve onların tanrıların huzurunda kendisine getirdiği yükümlülükleri, ikinci suç unsuruyla da, bizzat kendi günahlarını anlatmak istemektedir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. İncelememizde de görüldüğü gibi, Hititler, bir haksızlığın ortaya çıktığı durumlarda kendilerini tanrılar, kral, mahkeme başkanı v.b. karşısında savunma gereğini duymuşlardır. Kendini aklama veya bir olayın gerekçelerini sunarak özür dileme, adaletin yerine getirilmesi, bir haksızlığın ortadan kaldırılması veya yanlış bir kişinin cezaya çarptırılmasını önlemek açısından önem taşıyordu.

Hititli, tanrılarla olan ilişkilerinin hizmetkarla efendisi, tebaa ile kral arasındaki ilişkilere benzerlik gösterdiğinin farkındaydı. İşlemediği bir suçtan ötürü bir vatandaşı cezaya çarptırmak büyük bir haksızlıktı. Özellikle bu durum, atalarının kusurlarından dolayı itham edilen bir kral için daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Hitit insanı, yalnız tanrının öfkesine neden olan bir suçta değil, işlenmiş her hangi bir suçta bile, eğer o kimse efendisine veya tanrıya suçunu bütünüyle itiraf ederse, daha yumuşak bir cezaya çarptırılacaklarına inanıyordu. Efendi veya tanrı, bu itirafın sonucunda kalbi barış dolu olarak hizmetkarını kollayabilir ve onun yaptığı savunmayı dinleyip düzeni yeniden sağlayabilirdi.

arkuwar, suçlu veya itham edilmiş bir kimsenin tanrılar veya yüce merciiler karşısında, kendini aklamak amacıyla yaptığı bir girişimdi. Niteliği de hukuksaldı. Kendini aklamak, hukukî açıdan, bir eylemin yasal nedenlerini göstermek veya suçsuz olduğunu ispat etmek olarak tanımlanabilir. Dinî açıdan da, günahkar bir ruh durumundan, doğru ve adaletli bir ruh durumuna, veya tanrılar tarafından himaye edilme durumuna geçiş olarak tanımlanabilir. Günahkarlık duygusunun sıkça işlendiği dua me-

tinleri göz önüne alınırsa, insanların böyle bir dinî aklanmadan beklediği şey, günahlarından arınmak ve tanrılarla uyum içinde olmaktı. Böylece tanrılar, insanlara daha barış dolu gözlerle ve gönül alıcı bir yüzle bakabilecekti. Bu durum, devletin hem politik ve hukukî, hem de dinî işlevinin tam olarak yürütülebilmesi için arzu edilen bir şeydi.

YARARLANILAN KAYNAKÇA

- Dinçol, A. M.,
1982 «Hititler, Geç Hititler» *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Cilt I : 18-137.
- Friedrich, J.,
1971 *Die Hethitischen Gesetze* (1. baskı 1959), Leiden
— A. Kammenhuber,
1/1975 *Hethitisches Wörterbuch II*, Heidelberg.
- Gatley, Cl.,
1957 «Apology» *Encyclopaedia Britannica* (27. baskı) vol. 2 : 118.
- Götze, A.,
1930 «Die Pestgebiete des Mursilis» *Kleinasiatische Forschungen I* : 161-251.
1969 «The Hittite Prayers» *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (3. baskı) : 393-401.
- Gurney, O. R.,
1971 *The Hittites*, Penguin Books, Harmondsworth.
- Haase, R.,
1965 «Zur Deutung der §§ 37 und 38 der hethitischen Rechtssammlung» *Anadolu Araştırmaları II 1/2* = 251-256.
- Hirshberg, R. L.,
1962 «Justification» *Encyclopaedia Americana* (34. baskı), Vol 5 : 266.

- Hrozny, B.,
1919 «Hethitische Keilschrifttexte aus Boğazköi in Umschrift, mit Übersetzung und Kommentar» *Boghazköi-Studien*, Leipzig 1916-1924.
- Imparati, F.,
1964 *Le leggi ittite*, Roma.
- Laroche, E.,
1964/5 «La prière hittite : Vocabulaire et Typologie» *Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études*, V^e section, Sciences Religieuses, LXXII : 3-29.
1971 *Catalogue des textes hittites*, Paris.
- Lebrun, R.,
1980 *La Prière Hittite*, Louvain-La-neuve.
- Otten, H.,
1981 *Die Apologie Hattusilis III, Studien zu den Boğazköy-texten* 24, Wiesbaden.
- Padfield, C. F.,
1985 *Law, Made Simple Books*, London.
- Sturtevant, E. H. - G. Bechtel,
1935 *A Hittite Chrestomaty*, Philadelphia.
- Ünal, A.,
1974 *Hattusili III., Texte der Hethiter* 3-4, Heidelberg.
- von Schuler, E.,
1983 «Die hethitischen Gesetze», *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*, Band 2 : 96-125.
- Werner, R.,
1967 *Hethitische Gerichtsprotokolle, Studien zu den Boğazköy-texten* IV, Wiesbaden.
- Wolf, H. M.,
1967 *The Apology of Hattusilis compared with other political self-justification of the Ancient Near East* (Diss. Brandeis) University Ann. Arbor, Michigan.